

Неллі Бондаренко,
*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу навчання української мови та літератури,
Інститут педагогіки НАПН України
nelly.bondarenko@ukr.net*

ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У 7–9 КЛАСАХ НА ЗАСАДАХ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ

Важливим складником модернізації освіти в Україні є оновлення змісту навчання всіх предметів і насамперед української мови як основного чинника тожсамості, інструменту мислення, пізнання й комунікації. Це надважливо саме зараз, коли Україна перебуває у фокусі геополітики і переживає період активного розвитку й інтеграції у європейський простір. Оновлення змісту в контексті реформування національної освітньої системи дасть можливість навчити й виховати нове покоління українців, які будуть компетентними, успішними, патріотичними, здатними не просто зробити внесок у розвиток країни, а стати провідною силою у її повоєнній відбудові й розбудові. Сучасне суспільство потребує від випускників не лише безнастанно оновлюваних знань в умовах їх експоненційного зростання, а й умінь засвоювати й застосовувати ці знання у реальних життєвих ситуаціях.

Визначення змісту навчання української мови у 7–9 класах є важливим етапом реформування освітньої системи України. Воно має ґрунтуватись на сучасних підходах, які враховують як вимоги державних стандартів освіти, так і інноваційні методи навчання, що сприяють кращому засвоєнню матеріалу і розвитку ключових компетентностей. Такі сучасні підходи як компетентнісний, системно-структурний, діяльнісний і особистісно орієнтований дають можливість суттєво підвищити ефективність освітнього процесу.

Основою обнадійливих змін в освіті став компетентнісний підхід, який орієнтується не лише на здобуття учнями знань, а й набуття умінь і навичок, необхідних для успішного функціонування в сучасному суспільстві. Зміст курсу мають становити компетентісно орієнтовані теорія і практика її використання.

Компетентнісний підхід визначають як спрямованість освітнього процесу на досягнення інтегральних результатів у навчанні, якими є критичне мислення, креативність, а також ключові й спеціальні (предметні) компетентності, які дають можливість ефективно функціонувати в сучасному інформаційному і культурному просторі і мають неабияке значення для життєреалізації здобувачів освіти. Зазначений підхід ґрунтується на розумінні важливості теоретичних знань як неодмінної умови застосування їх на практиці.

Оновлення змісту навчання української мови у 7–9 класах на засадах компетентнісного підходу передбачає кілька важливих аспектів. Це *усі чотири види мовленнєвої діяльності* – аудіювання, читання, говоріння, письмо (і п'ятий – переклад) та їх взаємозв'язане опанування з фокусуванням на змістовності, що дає змогу учням конструктивно спілкуватися, розв'язувати проблеми і бути результативними комунікаторами; *функціонально відібрана мовна теорія*, зосереджена на функціонуванні мови в реальних умовах життєздійснення здобувачів освіти, застосуванні її у різних контекстах і сферах (буття, побут, навчання, соціальна активність); *ситуаційність* (застосування мовних знань у навчальних і реальних життєвих ситуаціях включно з медіа і цифровими платформами); *уміжпредметнення*, використання текстів різногалузевої тематики (історія, література, географія, біологія тощо) для вивчення мови й формування ключових компетентностей через контекст поєднаних реальністю буття конкретних галузей знань; інтегрування екстралінгвістичних знань для забезпечення смислового наповнення мовленнєвої діяльності (про що слухати, читати, говорити, писати); розвитку в учнів умінь застосовувати мовні знання в реальному житті як інструмент для пояснення наукових явищ; *інтерактивне навчання*, використання методів, що сприяють ефективному спілкуванню, розвитку критичного мислення, здатності співпрацювати в команді (інтерактивні форми, методи, технології, засоби формування компетентностей мають

займати 80% активності здобувачів освіти); *проектна діяльність*, коли учні мають змогу командою працювати над певним проектом, що дає їм можливість краще зрозуміти важливість мови в особистому й суспільному житті шляхом застосування знань для реалізації реальних життєвих завдань; залучення здобувачів освіти до створення власних проектів, що спонукають використовувати знання й уміння для вирішення практичних задач (наприклад, створення публікацій, блогів, соціальних проектів), де потрібно застосовувати українську мову для розв'язання певних проблем (написання дослідницьких робіт, створення презентацій, складання власних статей чи блогів на соціально важливі теми); *розвиток критичного мислення* – здатності аналізувати інформацію, визначати її достовірність, формулювати власну думку, аргументувати свою позицію, інтерпретувати й оцінювати явища, які стосуються різних сфер життя, у контексті сучасного суспільства (аналіз текстів з різних точок зору, розв'язання мовних проблем у контексті реального життя, порівняння різних стилів мови тощо); *розвиток творчих здібностей* – уяви, фантазії, вміння шукати нестандартні рішення, генерувати нові ідеї тощо; *цифрова грамотність*: спроможність застосовувати цифрові технології для пошуку інформації, навчання, спілкування, роботи; здатність використовувати мову в різноманітних інформаційних середовищах, зокрема в цифровому просторі; знання основ програмування тощо [3]. Водночас слід убезпечувати учнівство від деструктивності в освітньому просторі, яка розмиває критичну рефлексію, вчити «протистояти впливам сумнівних ресурсів» [5, с. 220], інформаційному насильству на ментальну сферу особистості.

Системно-структурний підхід до визначення змісту навчання української мови передбачає, що він має організовуватись через чітку систематизацію матеріалу. Мова розглядається як система, що складається з рівнів /елементів, які взаємодіють між собою: фонетики, лексики, граматики, синтаксису. Водночас опанування мови спрямоване на формування в учнів цілісного уявлення про її структуру, вміння працювати з різними мовними рівнями. Українськомовна компетентність передбачає засвоєння предметних знань і розвиток мовної інтуїції для швидкого і точного реагування у різних життєвих ситуаціях; уміння використовувати різноманітні мовні стратегії для конструктивного спілкування й досягнення мети.

Ключовими аспектами системно-структурного підходу є: *послідовність і системність* (вивчення мовних явищ від простих до складних, що дає змогу учням поступово поглиблювати свої знання); *взаємозв'язок мовних рівнів* (опанування мови має охоплювати всі її рівні: фонетичний, лексичний, морфологічний, синтаксичний; важливо, щоб здобувачі освіти вміли взаємопов'язувати ці рівні в процесі створення власних мовних конструкцій); *органічність мови як системи* (учні повинні вивчати мову не як набір окремих правил, а як цілісну систему, де кожен елемент має своє значення і функцію) [1].

Вільне володіння державною мовою як предметна і ключова компетентність включає не тільки знання мовної теорії і правил, а й уміння правильно і адекватно використовувати ці знання у різноманітних реальних життєвих ситуаціях. Вона передбачає здатність учня ефективно сприймати й передавати інформацію, інтерпретувати її з урахуванням контексту, вміння формулювати свої думки чітко і зрозуміло, будувати граматично правильні змістовно логічні висловлення, застосовувати різноманітні мовні засоби для досягнення комунікативної мети з урахуванням контексту, ситуації; вести діалог і дискусію, аргументувати свою точку зору і коректно реагувати на висловлювання інших осіб; практично володіти основами публічного мовлення, адаптувати свою мову до конкретних умов – формальних чи неформальних, письмового чи усного спілкування, проблемного контексту, різних соціальних ситуацій; здійснювати порівняльний аналіз різних текстів, стилістичних засобів, мовних явищ. Важливими складовими цієї компетентності є ефективне використання невербальних засобів комунікації; здатність робити висновки на основі аналізу мовних даних; оцінювати вплив мовних практик на суспільні процеси та культуру [4].

Опанування української мови має бути спрямоване на забезпечення можливостей для формування в учнів здатності працювати з різними джерелами інформації, аналізувати й доцільно використовувати її; критичного мислення і креативності як невід'ємних складників

компетентнісного підходу; засвоєння оптимально відібраної у змісті навчання компетентнісно орієнтованої функціональної теорії, необхідної для ефективної мовленнєвої діяльності у всіх її видах, розвитку вмінь застосовувати їх у реальному житті, формулювати власну думку, аргументувати її, вести дискусію, самостійно навчатися, працювати в команді, застосовувати мову в різних ситуаціях спілкування, зокрема для конструктивної взаємодії й ухвалення оптимальних рішень.

З огляду на те що мова є важливим елементом культури, учні мають набути відповідної компетентності як ключової. Її сформованість передбачає усвідомлення мовних обов'язків громадян; розуміння ролі мови в культурному контексті, її зв'язку з історією, традиціями й цінностями українського народу на основі глибшого вивчення української культури, мистецтва, літератури, розширення знань про історію і традиції України та їх впливу на використання мови в конкретному суспільстві; здобуття практикоорієнтованих знань про культурні, соціальні й історичні аспекти застосування мови, закладені у текстовому наповненні змісту; здатність адаптувати мову до соціальних і культурних контекстів, орієнтуватися в культурних і соціальних нормах і табу спільноти і країни тощо.

Зміст навчання української мови у 7–9 класах потребує модернізації за рахунок висвітлення аспектів, які відповідають потребам сучасного суспільства. Це зокрема *медіаграмотність* – збагачення матеріалу підручника медіатекстами, які уможливають перманентне оновлення змісту; розвиток навичок критичного аналізу інформації з різних джерел, розпізнавання маніпуляцій, протистояння їм, формування власної думки [2].

В умовах динамічних змін в освіті важливим інструментом оновлення змісту й реалізації компетентнісного підходу стають сучасні інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) і штучний інтелект (ШІ). Їх доцільне використання поглибить концептуальне розуміння оновлення змісту навчання й адаптацію освітнього процесу до сучасних вимог, адже дає можливість модернізувати і збагатити зміст, істотно покращити освітній процес, оптимізувати оцінювання досягнень учнів тощо. ШІ може бути використаний для створення індивідуальних навчальних планів, що дають учням можливість опановувати українську мову на основі особистої освітньої траєкторії у властивому їм темпі з урахуванням рівня знань і вмінь, інтересів, потреб і намірів. Використання комп'ютерних програм, мобільних додатків, онлайн-платформ значно урізноманітнить і удоступнить зміст навчання.

Оновлення змісту навчання української мови у 7–9 класах – важливий етап модернізації і піднесення якості освіти, її увідповіднення сучасним вимогам. Застосування сучасних методів і педагогічних технологій, розвиток критичного мислення, когнітивних і творчих здібностей учнів, їх розумовий і мовленнєвий поступ, здатність ефективно спілкуватися, використовувати мову як інструмент для самореалізації й досягнення успіху сприятимуть набуттю життєво необхідних умінь, предметної і ключових компетентностей, соціалізації і творчій реалізації у цифровому суспільстві, готовності до життєреалізації й відповіді на виклики майбутнього.

Використана література

1. Біляєв О. М. *Лінгводидактика рідної мови*: Навчально-методичний посібник. Київ: Генеза, 2005. 180 с.
2. Бондаренко Н. В. Медіатекст як ресурс осучаснення й збагачення змісту підручника української мови. *Проблеми сучасного підручника*. 2021. Вип. 27. С. 15–21. URI: <http://lib.iitta.gov.ua/729474/>.
3. Бондаренко Н. В. Мейнстрім освітнього прогресу в Україні – компетентність ↔ креативність. *Science progress in European countries: new concepts and modern solutions*. Stuttgart: ORT Publishing, 2019. Pp. 91–102. URI: <http://lib.iitta.gov.ua/716981/>.
4. Горошкіна О. М., Бондаренко Н. В., Попова Л. О. *Методика компетентнісно орієнтованого навчання української мови учнів ліцею на рівні стандарту*: методичний посібник. Київ: «КОНВІ ПРИНТ», 2020. 128 с. URI: <http://lib.iitta.gov.ua/722967/>.
5. Косянчук С. В. Дидактика педагогічних технологій: протистояння впливу деструктивних проявів віртуальності. *Nowoczesna nauka: teoria i praktyka*. Katowice: Nowa nauka, 2018. S. 218–222.